

УДК: 377.8.093.5.011.3-051:373.3]:005.336.5

DOI: https://doi.org/10.59694/ped_sciences.2025.17.030-034**ЛОКАРЕВА Галина Василівна** –

доктор педагогічних наук, професор,

завідувачка кафедри акторської майстерності

Запорізького національного університету

ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0003-0828-7387>e-mail: lokareva.g@gmail.com

ФОРМУВАННЯ ЗАГАЛЬНОКУЛЬТУРНИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ У ЗАКЛАДАХ ФАХОВОЇ ПЕРЕДВИЩОЇ ОСВІТИ

ЛОКАРЕВА Галина Василівна. ФОРМУВАННЯ ЗАГАЛЬНОКУЛЬТУРНИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ У ЗАКЛАДАХ ФАХОВОЇ ПЕРЕДВИЩОЇ ОСВІТИ

У статті розглянуто актуальну для сьогодення проблему формування загальнокультурних компетентностей майбутніх вчителів початкової школи в умовах закладів фахової передвищої освіти. Зроблено аналітичний огляд проблеми на рівні понятійного апарату, детермінант сутності понять: компетентність – загальнокультурна компетентність – соціокультурна комунікація – комунікаційна компетентність – мовна компетентність.

Ключові слова: компетентність, загальнокультурна компетентність, іншомовна компетентність, комунікативна компетентність, майбутні вчителі початкової школи, фахова передвища освіта.

LOKARYEVA Galyna Vasylivna. FORMATION OF GENERAL CULTURAL COMPETENCES OF FUTURE PRIMARY SCHOOL TEACHERS IN VOCATIONAL PRE-HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS

The article considers the current problem of forming general cultural competencies of future primary school teachers in the conditions of institutions of professional pre-higher education. An analytical review of the problem at the level of the conceptual apparatus, the determinants of the essence of the concepts: competence – general cultural competence – socio-cultural communication – communication competence – language competence.

Three main aspects of the system of professional competencies of primary school teachers are highlighted: competence (socio-cultural competence), cultural-communicative (foreign language competence), and professional training (professional training of future primary school teachers). The author's own position on determining the essence of the concepts of «competence» and «general cultural» competence of primary school teachers is presented. General cultural competence is one of the important components among the professional competencies of any future specialists, and in particular, primary school teachers. The article reveals its functional significance: general cultural competence is determined by the evolution of the individual and society, creating a common canvas of interpersonal relationships and a deep mastery of cultural heritage; it incorporates the principles of tolerance, develops analytical and evaluative skills in the context of national, European and world achievements in science and culture; general cultural competence provides the ability to create the foundations of spiritual and moral behavior in one's family, school, region, country, as well as to compare national culture with the culture of other regions and countries,

It is noted that socio-cultural competence is interconnected and procedurally ensured by the functioning of such competencies as communicative and foreign language. The significance of the connection between general cultural competence and linguistic and foreign language is emphasized: language, as a medium between the past and the present, ensures the assimilation of traditions and customs of national culture, which forms national memory, dignity, and mentality. Methods of forming general cultural competence in future primary school teachers are presented.

Keywords: competence, general cultural competence, foreign language competence, communicative competence, future primary school teachers, professional pre-higher education.

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. У сучасному світі, де відбуваються швидкі зміни та глобалізація, завдання освіти полягає в тому, щоб підготувати учнів до життя в культурно різноманітному середовищі. Вчителі початкової школи відіграють ключову роль у навчанні, вихованні та розвитку підростаючого покоління, і їхнє вміння розуміти та цінувати різні культури стає важливим елементом освітнього процесу. Концепція «Нової української школи» робить акцент на розвитку ключових компетентностей, необхідних для особистісного зростання в суспільстві, активної громадянської участі та виявлення творчого потенціалу особистості. Формуванню загальнокультурної компетентності сприятиме врахування багаточисельного культурно-комунікативного досвіду поколінь, розширення інтелектуального та духовного рівнів шляхом вивчення культурних надбань свого та інших народів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Означена тема статті містить три основні аспекти: компетентнісний (соціокультурна компетентність), культурно-комунікативний (іншомовна компетентність), професійна підготовка (фахова підготовка майбутніх учителів початкової школи). Перший аспект досліджується багатьма вченими (методистами), в публікаціях яких позначені питання в аспекті усного іншомовного спілкування як на різних ступенях загальноосвітньої школи (О. Бондаренко, Л. Голованчук, З. Нікітенко, О. Оберемко та інші), так і в межах професійної підготовки майбутніх фахівців у вищих навчальних закладах (Н. Бориско, Л. Дімова, С. Ісак, О. Конвецька, Селіванова, Т. Черпанова, Т. Яхнюк та інші). Особлива увага в педагогічних дослідженнях соціокультурної компетенції приділяється проблемам: соціокультурної компетентності як складової загальної культури творчої особистості; взаємозв'язкам між розвитком і осучасненням мов та їх інтеграції в суспільства з різною культурою, засвоєнням соціального досвіду, інформації через зв'язок мовлення та соціокультурного середовища (Л. Айзікова, А. Вербицький, О. Крутенко, Г. Локарева, А. Хуторський, Ш. Ярцева та інші). Проблеми професійної підготовки майбутніх вчителів початкової школи в контексті фахових компетентностей висвітлено в науково-методичних публікаціях Т. Довгої, О. Дубасенюк, О. Савченко, Л. Хомич, Л. Хоружа та інші. Отже, загальнокультурна компетентність вчителів початкової школи є важливою складовою серед професійних компетентностей майбутніх спеціалістів.

Водночас, незважаючи на широкий науково-педагогічний інтерес до розглянутої теми, питання системності загальнокультурної компетентності розкриті недостатньо.

Мета статті – визначити системність загальнокультурної компетентності майбутніх учителів початкової школи та можливості її формування в умовах перевищої фахової освіти.

Виклад основного матеріалу дослідження. Проблема формування компетентностей здобувачів освіти на сьогодні є актуальною у будь-якій галузі знань, розглядається як на державно-нормативному рівні, так і науково-методичному та практичному. Понятійний апарат означеної проблеми ґрунтується на категоріальному ланцюжку: компетентність – загальнокультурна компетентність – соціокультурна комунікація – комунікаційна компетентність – мовна компетентність. Професійна підготовка майбутнього фахівця у передвищій фаховій освіті не є винятком. Зміст підготовки майбутнього учителя початкових класів орієнтований на виконання завдань та реалізацію освітніх функцій початкової загальної освіти.

У Державному стандарті початкової загальної освіти компетентність розуміється як набута у процесі навчання інтегрована здатність особистості, яка складається зі знань, досвіду, цінностей і ставлення, що можуть цілісно реалізовуватися на практиці [2].

Український педагог Н. Мойсеюк вважає, що «компетентність – якість особистості, яка необхідна для якісної продуктивної діяльності в певній сфері» [7, с. 639]. Вона наголошує, що до складу компетентності входять не абстрактні загальні та предметні вміння та навички, а конкретні життєві, які будуть необхідними людині будь-якого віку чи фаху.

У попередній своїй статті ми висловили свою позицію стосовно детермінації сутності поняття «компетентність», а саме: «Компетентність – це інтегрована якість особистості, сформована на певному рівні завдяки цілеспрямованому процесу засвоєння природносоціальної інформації, яка стає набутиям у формі знань, умінь, навичок, досвіду, та дає змогу отримати позитивний результат у відповідній сфері діяльності» [6, с. 38].

Представлені детермінанти змісту поняття «компетентність» підтверджують, що у особисті здобувача в процесі навчання формується інтегрована здатність, яка уможливує високоякісно виконувати завдання. Компетентність не лише містить повну готовність учасника освітнього процесу до

нестандартних ситуацій, але й є кінцевим результатом особистісних характеристик, що формуються під впливом внутрішніх чинників, таких як вагомий досвід і цінності. Це більше, ніж перехід від теорії, знань до дій – компетентність представляє собою цілісну якість особистості, відображаючи бажання, готовність і здатність вирішувати проблеми у реальній діяльності. Особистість бере на себе відповідальність за ефективність своєї роботи, і це відбувається через призму її власної системи цінностей, що індивідуалізує компетенції та впливає на результати діяльності.

Загальнокультурна компетентність є одною з важливих складовою серед професійних компетентностей майбутніх спеціалістів. Так, соціокультурна комунікація визначається філософами (В. Віблер, В. Бушкова, В. Лекторський, У. Макбрайт, В. Табачковський та інші) як форма соціальної взаємодії представників різних культур. Для майбутніх учителів початкових класів сьогодення вимагає розвинену здатність до соціальної взаємодії на рівні загальнокультурного обміну, вміння організувати школярів та спрямувати їх на вивчення культури, традицій, мистецтва інших народів. Загальнокультурна компетентність входить в систему професійних компетентностей вчителя початкової школи.

Загальнокультурна компетентність як вміння створювати основи духовно-моральної поведінки в своїй сім'ї, школі, регіоні, країні, а також порівнювати національну культуру з культурою інших регіонів та країн, розвивати розуміння та повагу до інших націй визначається Г. Андріановою.

О. Пометун стверджує, що загальнокультурна компетентність – системне поняття, привласнених індивідом основ культури як сфери духовного життя людей, вміння самостійно виробляти принципи своєї діяльності, поведінки, спілкування, орієнтації на найкращі зразки загальнолюдської і національної культури.

Базуючись на загальнокультурному підході, Л. Хоружа аналізує сутність загальнокультурної компетентності в контексті культури взаємодії, визначаючи її зміст через суб'єктивно ціннісну систему знань, моральні якості людини, що забезпечують адекватність розуміння й оцінювання ситуації з погляду особистісних і загальнозначущих цінностей [10].

«Коли йдеться про загальнокультурну компетентність конкретної особистості, – зазначає О. Крутенко, мається на увазі, що ця компетентність виявляється як складне особистісне утворення, яке охоплює знання та

орієнтації на цінності національної і світової культури, а саме: повагу до традицій, злагоду між людьми, толерантність, вміння почути і зрозуміти інших; здатність орієнтуватися на загальнолюдські цінності у власній поведінці та міжособистісних відносинах» [5 с. 6].

Загальнокультурна компетентність визначається еволюцією особистості і суспільства, створюючи спільне полотно міжособистісних зв'язків і глибоке освоєння культурних надбань. Вона вбирає в себе принципи толерантності, розвиває аналітичні та оцінювальні навички в контексті національних, європейських і світових досягнень у науці та культурі. Разом з тим, ця компетентність сприяє орієнтації в культурному та духовному середовищі українського суспільства, використовуючи засоби міжкультурної взаємодії.

Розглянувши та проаналізувавши поняття «компетентність», «загальнокультурна компетентність» нами не було знайдено серед джерел визначення поняття «загальнокультурна компетентність вчителів початкових класів».

Спираючись на основні поняття Нової української школи в контексті досліджуваної проблеми, автором було визначено зміст поняття: «загальнокультурна компетентність вчителя початкових класів» це – професійна здатність, яка демонструє глибоке розуміння культурного контексту розвитку суспільства, здатність до впровадження культурних аспектів у навчальний процес початкової школи, формуючи в учнів не тільки знання, а й ключові вміння та навички, ціннісні орієнтації на міжкультурну взаємодію у контексті сучасного освітнього простору.

Процес формування соціокультурної компетентності особистості педагога – це, перш за все, інтеграція в систему світової та національної культури. Соціокультурна компетентність вчителя початкової школи як складова його загальної культури, з одного боку, є підґрунтям для оволодіння професійною та соціальною компетентністю, бо стає джерелом знань, вмінь, навичок і досвіду, що набуті національною та світовою культурою. Саме якраз вони і дають змогу особистості на базі вже існуючих інформаційно-предметних досягнень людства включатися в процес творчого розвитку своєї професійної галузі, а також бути активною особистістю, що конструктивно орієнтується й здійснює громадянські вчинки щодо соціально-політичних, соціально-економічних та соціально-культурних перетворень у державі, місті (селищі), підприємстві. З іншого боку, особистість, яка володіє професійними та соціальними компе-

тентностями має підґрунтя для розширення свого загальнокультурного тезаурусу, що в певній мірі й визначає її інтелігентність завдяки зануренню в досягнення національної та світової культури, а саме: оволодінню знаннями, що набуваються через канал інформованості та «живлення» здобутками національної та світової культури.

Доступ до джерел національної та світової культури забезпечує мова, яка є інструментом, знярядям оволодіння знань, умінь, навичок, досвіду. Завдяки цьому інструменту старше покоління передає все надбаня попереднього історичного досвіду всіх галузей знань та практики життєдіяльності людства молодшому поколінню, а останнє завдяки позначеному інструменту «присвоює» ці надбаня і робить свої відкриття в різних сферах буття суспільства. Цей механізм і забезпечує прогрес, і надає особистості можливості бути активним суб'єктом свого часу, і зробити свій внесок у розвиток як національної, так і світової культури [6].

Соціокультурна компетентність взаємопов'язана й процесуально забезпечується функціонуванням таких компетентностей як комунікативна та іншомовна.

Комунікативна компетентність – визначає рівень відношень та характер зв'язків суб'єктів професійної діяльності, що проявляються в міжособистісних стосунках (ділових та особистих). Ці стосунки відбуваються в таких комунікативних системах: суб'єктно-суб'єктному, суб'єктно-об'єктному, суб'єктно-предметному полі пізнання, діяльності, співпраці. Здатність до комунікації – демонструє рівень володіння вміннями прийому та передачі інформації в комунікативних системах, що позначені вище, і тим самим перебувають у тісному зв'язку з мовною та іншомовною.

Мова, як медіум між минулим та сьогоденням, забезпечує засвоєння традицій та звичаїв національної культури, що формує національну пам'ять, гідність, менталітет. Традиції та звичаї є відображенням інтелектуального, емоційно-чуттєвого, психологічного змістового наповнення менталітету народу. Мова містить та водночас передає соціально-культурну спадщину, яка характеризує спосіб життя певного народу. Визнання й прийняття активної участі в традиційних заходах, які відбивають звичаї свого народу, формують духовність молодого покоління. Знання мови традицій та звичаїв забезпечує порозуміння суб'єктів спілкування різних культур, співпрацю як на професійному, так і побутовому рівні. Сьогодні як ніколи є актуальним проблема формування

гуманістичної, міжнародно-орієнтованої молоді, яка б користувалася мовою як ефективним засобом міжкультурної співпраці [4].

Зклади фахової передвищої освіта, які готують кваліфікованих вчителів початкової школи, формують систему професійних компетентностей, яка і містить загальнокультурну, комунікативну та іншомовну компетентності, що дозволяє виконувати спеціалізовані завдання професійної діяльності. Вони забезпечують поєднання теоретичного навчання з практичною діяльністю, створення освітнього середовища, орієнтованого на задоволення потреб та інтересів здобувачів фахової передвищої освіти, включаючи надання можливостей для формування загальнокультурної компетентності майбутнього фахівця.

Формування загальнокультурної компетентності вчителів початкових класів можливо різноманітними способами: проходження вчителями курсів, семінарів чи тренінгів, присвячених аспектам загальнокультурної компетентності, поєднання навчання з відвідуванням культурних заходів, виставок, концертів для більш глибокого розуміння різних аспектів культури, використання вчителями онлайн-ресурсів, книг, статей, що розширюють їхні знання про культури світу та різноманітними засобами медіаосвіти, а також відвідування лекторіїв та практикумів з формування вмінь та навичок застосування загальнокультурних компетентностей майбутніх учителів початкової школи у своїй майбутній освітній діяльності.

Сучасний світ вимагає від педагогів початкової школи не лише передачі знань, але й активної участі у формуванні загальнокультурної компетентності

майбутніх учителів початкової школи.

Висновки та перспективи подальших розвідок напряму. Отже, підготовка висококваліфікованих вчителів початкової школи має відповідати сучасним запитам суспільства, вимогам Нової школи. Нагальним є теоретичне та практичне рішення проблеми формування загальнокультурної компетентності майбутніх учителів початкової школи. Системність цього феномену передбачає комплексний підхід до формування здатності майбутніх педагогів до володіння комунікативною, іншомовною та соціокультурною компетентностями. Пошук нових форм та методів, їх реалізація у освітньому процесі закладів передвищої освіти забезпечить ефективність вирішення цього завдання. Медіаосвіта є потужним інструментом формування загальнокультурної компетентності майбутніх учителів початкової

освіти. Це дозволить студентам досліджувати та розуміти різні культури, традиції та цінності за допомогою медіаресурсів, що сприятиме підвищенню якості освіти та підготовки майбутніх учителів до роботи в сучасному культурно різноманітному суспільстві. Подальші теоретичні та науково-методичні розробки проблеми застосування медіаресурсів у формуванні загальнокультурної компетентності майбутніх учителів початкової школи, на нашу думку, є перспективним напрямом дослідження цієї теми.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Айзікова Л. В. Соціокультурна підготовка вчителя в умовах формування загальноєвропейського культурного простору. Сучасні технології викладання іноземних мов у професійній підготовці фахівців: зб. наук. ст. Київ: Київський інститут туризму, економіки і права, 2000. С. 298–308.
2. Державний стандарт початкової освіти : постанова Кабінету Міністрів України від 21.02.2018 р. № 87. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/87-2018-p#Text>.
3. Закон України № 2745-VIII «Про фахову передвищу освіту» URL: <https://sqe.gov.ua/law/zakon-ukraini-N-2745-viii-pro-fakhovu-peredvishh/>
4. Конвецька О. М. Вивчення мови за сучасними підходами у світлі загальноєвропейських освітніх тенденцій. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Педагогічні науки*. 2009. Вип. 19. С. 97–100.
5. Крутенко О. В. Формування загальнокультурної компетентності учнів загальноосвітнього навчального закладу відповідно до вимог нових Державних стандартів. Черкаси : ЧОІПОПП, 2014. 68 с.
6. Локарева Г. В. Соціокультурні компетентності як складова загальної культури творчої особистості. *Вісник Запорізького національного університету*. 2015. Запоріжжя:ЗНУ. № 2 (25). С. 36–45.
7. Мойсеюк, Н. С. Педагогіка : навч. посіб. 5-е вид., допов. і перероб. Київ : БАТ «Білоцерківська книжкова фабрика». 2009. 670 с.
8. Типова освітня програма, розроблена під керівництвом Савченко О. Я. 1-2 клас. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/programy-1-4-klas/2022/08/15/Typova.osvitnya.prohrama.1-4/Typova.osvitnya.prohrama.1-2.Savchenko.pdf>.
9. Типова освітня програма, розроблена під керівництвом Савченко О. Я. 3-4 клас. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/programy-1-4-klas/2022/08/15/Typova.osvitnya.prohrama.3-4.Savchenko.pdf>.
10. Хоружа Л. Л. Етична компетентність майбутнього вчителя початкових класів : теорія і практика. Київ : Преса України, 2003. 319 с.

REFERENCES

1. Aizikova, L. V. (2000). *Sotsiokulturna pidhotovka vchytelia v umovakh formuvannia zahalnoievropeiskoho kulturnoho prostoru. Suchasni tekhnologii vykladannia inozemnykh mov u profesiinii pidhotovtsi fakhivtsiv*. [Sociocultural training of a teacher in the conditions of the formation of a pan-European cultural space. Modern technologies of teaching foreign languages in the professional training of specialists]. Kyiv.
2. *Kabinet Ministriv Ukrainy. Postanova № 87 «Derzhavnyi standart pochatkovoї osvity»*. (2018). [State standard of primary education].
3. *Zakon Ukrainy № 2745-VIII «Pro fakhovu peredyshchu osvitu»*. [Law of Ukraine No. 2745-VIII «On professional priority education»].
4. Konvetska, O. M. (2009). *Vyvchennia movy za suchasnyu pidkhodamy u svitli zahalnoievropeiskyykh osvitynykh tendentsii*. [Language learning using modern approaches in the light of pan-European educational trends]. Kherson.
5. Krutenko, O. V. (2014). *Formuvannia zahalnokulturnoi kompetentnosti uchniv zahalnoosvitnoho navchalnoho zakladu vidpovidno do vymoh novykh Derzhavnykh standartiv*. [Formation of general cultural competence of students of a general educational institution in accordance with the requirements of new State Standards.]. Cherkasy.
6. Lokarieva, H. V. (2015). *Sotsiokulturni kompetentnosti yak skladova zahalnoi kultury tvorchoi osobystosti*. [Sociocultural competencies as a component of the general culture of a creative personality]. Zaporizhzhia.
7. Moiseiuk, N. Ye. (2009). *Pedahohika*. [Pedagogy]. Kyiv.
8. *Typova osvitnia prohrama, rozroblena pid kerivnytstvom Savchenko O. Ya. 1-2 klas*. [A typical educational program developed under the leadership of Savchenko O. Ya. Grades 1-2].
9. *Typova osvitnia prohrama, rozroblena pid kerivnytstvom Savchenko O. Ya. 3-4 klas*. [Typical educational program developed under the leadership of Savchenko O. Ya. Grades 3-4].
10. Khoruzha, L. L. (2003). *Etychna kompetentnist maibutnoho vchytelia pochatkovykh klasiv : teoriia i praktyka*. [Ethical competence of the future primary school teacher: theory and practice]. Kyiv.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

ЛОКАРЄВА Галина Василівна – доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри акторської майстерності Запорізького національного університету.

Наукові інтереси: професійна підготовка майбутніх фахівців, художньо-естетичний розвиток здобувачів освіти.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

LOKARIEVA Halyna Vasylivna – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Head of the Department of Acting Skills of Zaporizhzhia National University.

Circle of scientific interests: professional training of future specialists, artistic and aesthetic development of education seekers.

Стаття надійшла до редакції 13.11.2025 р.